

УДК 007:070:004:801.82:81'42

Г. О. Полякова

ТИПОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ДИСКУРСІВ У МЕДІА-ТЕКСТАХ (САЙТ WWW.SEGODNYA.UA)

У статті розглянуто функціонування літературного контенту в масовому виданні, укладено типологію літературних дискурсів у медіа, охарактеризовано сутність дискурсів літературного процесу та літературних творів і прецедентного літературного дискурсу. За результатами проведеного практичного дослідження окреслено художньо-мовну компетенцію адресата комунікації.

Ключові слова: типологія, література, дискурс, медіа-текст.

I. Вступ

Незважаючи на те, що сучасне суспільство XXI ст. відходить від літературоцентризму, читання художніх текстів не є надто популярним заняттям, проте журналісти продовжують користуватись основним арсеналом літературної творчості – художнім словом. Видання, що належать до однієї типологічної групи пишуть про один і той самий подієвий ряд по-різному, тому залишається актуальною проблема вивчення журналістської діяльності та літератури, їх взаємозв'язку й потенціалу літературних текстів у медіа.

Актуальною проблема спорідненості журналістських та літературної діяльності є через те, що її різні аспекти серйозно опрацьовано представниками західної та вітчизняної науки (засади критичної лінгвістики та критичного аналізу дискурсу заклали Т. А. Дейк, Р. Водак, про гіпертекстуальну структуру природу літератури та журналістики писали Дж. Ландау, Р. А. Ленхем, Дж. Д. Болтер, У. Еко, прецедентність як рису сучасної періодичної преси вивчали Ю. Караулов, В. Костомаров, Д. Гудков, І. Захарченко, І. Красних, О. Земська), Інтернет-дзеркала масової преси сучасної України ще й досі залишаються поза увагою журналістикознавців.

II. Постановка завдання

Мета статті – з'ясувати типологію літературних дискурсів на сайті одного з найбільш масових періодичних видань.

Відповідно до поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- 1) провести дискурс-аналіз літературної тематики обраного видання;
- 2) укласти типологію літературних дискурсів у медіа-текстах;
- 3) подати характеристику кожного дискурсивного напрямку.

III. Результати

Література, на сайті обраного друкованого видання, поруч із політико-економічною тематикою, існує як один з традиційних об'єктів зображення. Видання, що можна зараховувати до масових, часто друкує сьогодні літературні рецензії та огляди.

Авторська інтерпретація, як основа цих жанрів, покликана з'ясувати ідею художнього твору. Не претендуючи на вичерпаність тлумачення, в літературних рецензіях, вона стосується системи жанрів, змісту, образів, стилю, композиції, контексту, інтертекстуальних зв'язків тощо. У газеті «Сьогодні» засновано постійну рубрику «Читаємо українське», контент якої рецензії на книги з великоформатними рекламними фотографіями «Спати з жінками» А. Любки «Фелікс Австрія» С. Андрухович, «Моя весела Англія» М. Гончарової, «Аптекарь» Ю. Винничука, «Всі жінки продаються» О. Курилка та ін. [5].

Але оскільки це газета таблоїдного типу, то домінує розважальність, «чіпляючі» заголовки та кліпова стилістика, знижений пафос висвітлення подій. У якості прикладів, що так чи інакше оцінюють літературні персоналії, надаючи їм низького забарвлення, можна віднести матеріали, розміщені як у спеціальній рубриці, так і поза нею: «Літвітальня: як Ільф і Петров були літрабами Катаєва та чому сварилися», «Літвітальня: чому «огидна жінка» Жорж Санд була інтимним ворогом Меріме», «Літвітальня: куди пропала голова містифікатора Гоголя», «Лев Толстой кинув перелюбницю під потяг, а повію видав заміж», «Сінгапурський театр не пускає голого короля Ліра на сцену», «Утрачений Ремарк: від любові до Марлен Дітріх письменника врятувала дружина Чапліна», «Чому Хемінгуей звали татом і вважали ідеалом чоловіка», «На шкільному спектаклі учениці виконали твір «бджілок» [5].

Популярною формою подачі літературної тематики сучасні оглядачі називають, по-перше, «списки» – «П'ять кращих книг про... Десять книг, автори яких...» [4, с. 342]. Їх функція – рекомендаційного характеру, котра допомагає зорієнтуватися серед новинок художньої і документальної літератури (згадаємо анотації або тематичні добірки на кшталт «Що почитати: ТОП-5 книг на літо

від Білла Гейтса», «Читай українською: ТОП-10 книг для вдалих вихідних», «ТОП-10 найбільш важливих книг за версією інтернет-користувачів» [5]). По-друге, – колумністика: «Якщо говорити про найбільш затребувану форму розмови про літературу в медіа, то поки це колумністика. Суб'єктивний погляд конкретної людини, до якої люди прислухаються. Суспільство поки не переросло блоги, більшості потрібна приватна думка, котра нехай і програє в об'єктивності, зате яскрава» [4, с. 342]. Такою стала скандально відома серія публікацій «Історії від Олеса Бузини», у якій вийшли, присвячені літературним персоналіям, цикли «Поет Михайль Семенко: «Я палю свій» Кобзар «!», «Тарас Шевченко – еталон двомовності», «Парад великих українок», «Малорос Котляревський: страшна таємниця української літератури» [5]. Обидві форми, пов'язані з інтерпретацією, оцінкою і вибором книжкових новинок знаходять відображення у медіа.

Іншим типом публікацій, що перегукуються з літературою, є матеріали про літературне життя. Це інтерв'ю із письменниками («Войнович: Крим Росія не перетравить, Україну не перемаже», «Інтерв'ю з Дмитром Биковим: про роман Булгакова для Сталіна і захист Маяковського від поверхової критики», «Скандальний письменник Девід Вон Айк: «Євросоюз для України – смерть»), інформаційні повідомлення про різноманітні премії («Боб Ділан отримав Пулітцерівську премію», «Лауреат Нобелівської премії відповіла на критику Лукашенка», «Літературний «Оскар»: оголошено переможця Букерівської премії 2017»), репортажі й анонси літературних вечорів і книжкових презентацій («Презентація факсимільної копії найбільш екзотичної книги Середньовіччя – Луцького Псалтиря XIV ст.», «Презентація книги Ложкіна: контекст і підтексти», «Антін Мухарський написав книгу про скандальне розлучення з Єгоровою»), некрологи («Помер італійський письменник і філософ Умберто Еко», «Помер український письменник Роман Іваничук», «Помер російський письменник Фазиль Іскандер») тощо [5].

У цьому сегменті, зазвичай, висвітлюється сучасний літературний процес, і все, що його стосується – «культурний відділ щоденної газети може і повинен привносити момент «репортажності», а якщо література проходить по відомству світського життя, то справжнім предметом літературного процесу, якщо вірити газетам, є презентації, шорт-листи і преміальні обіди» [2, с. 208].

Пряма реклама конкретної книжкової продукції відсутня, проте є реклама читання як такого: «Читати можна, де завгодно: кафе, транспорт або на лавочці в парку, головне знайти своє читиво» [5]. У тексті до фото з «instagram/yarmp.ru» з дівчатами, котрі читають у натовпі, зазначено «Читати корисно».

Література виступає і як суб'єкт публікації (художні твори на сторінках газет), в обраному для дослідження ЗМІ. Це не спеціалізований друкований засіб масової інформації, основним завданням якого є публікація творів художньої літератури. Тому тут достатньо рідко трапляються публікації класичних віршованих, драматичних творів чи малих форм художньої прози визнаних письменників. У блозі координатора Гуманітарного штабу Фонду Р. Ахметова Р. Філь «По кому дзвін» використано цитату з «Духовних віршів» англійського поета Дж. Дона, котрі написані п'ять століть тому: «смерть кожної Людини зменшує і мене, / бо я єдиний з усім Людством, / а тому ніколи не питаю, по кому дзвонить Дзвін; він дзвонить і по Тобі». Функція такого цитування полягає в тому, щоб підкреслити ідею трагічності подій, що відбуваються зараз на Сході країни: «Ось саме тому я – НЕ Волноваха. Я – відкрита і кривава рана Донбасу. Я – вся біль і жах війни» [5].

Подекуди цитування відомих творів використовується в іміджевих статтях для відповідного позиціонування PR-об'єктів. Зокрема, так побудовано матеріал «Книги і влада: Обаму вразив роман про подружжя, що стало ворогами, а Порошенко – щоденники гетьмана-емігранта», в якому автор з'ясовує, що полюбляють читати політики та які літературні цитати їм найбільш до вподоби: «У січні цього року Петро Порошенко назвав шість книг, які його вразили і які, на його погляд, варті уваги. У переліку названих президентом книг – «Спогади» Павла Скоропадського, «25 перемог України» Олександра Палія, «Тамплієри» Сергія Жадана, «Secondhand time» Світлани Алексєвич, «Антологія української поезії ХХ століття» і «Казимир Малевич. Київський період 1928–1930» Тетяни Філевської. Особливо президент виділив «Спогади» екс-гетьмана України, який втік з країни в 1918 році і помер в 1945-му в Німеччині. У своїй книзі Павло Петрович детально розповідає, як за підтримки європейських союзників намагався зберегти свою Україну. Головний мінус книги – текст надмірно «сухий». ЦИТАТА. «Що б там не було, Україна в тій чи іншій формі буде. Чи не змушиш ріку йти назад» (зі «Спогадів»)» [5].

Натомість редакція публікує чимало літературних новинок, що мають сенсаційно-провокаційний зміст. Наприклад, як у повідомленні про появу вірша російського поета Андрія «Орлуші», у якому згадано анексію Криму, війну на Донбасі, фальсифікацію виборів у Росії, а також міжнародні відносини РФ: «Жил в стране Рассее (*цензура)/ Президент рассеянный/ Сел он утром на кровать./ Начал карту рисовать. /Крым рисует карандаш./ Говорят ему: не наш. /На окраине России/ Он рисует город Киев,/ А совсем уже у нас –/Мелитополь и Донбас./ Вот какой рассеянный/ Президент Рассее (*цензура)» [4].

Окрім цього, ця газета друкує віршовані твори невідомих авторів. Часто публікуються твори малих форм художньої прози (вірші, короткі розповіді, замітки, коментарі, анекдоти і т. д.) користувачів Мережі та читачів. Наприклад, коли Україна не отримала обіцяний безвізовий режим з Європейським Союзом у листопаді 2016 року, з'явився огляд реакції соцмереж під назвою: «Жарти та вірші: українці іронічно відреагували на ненадання «безвізу»: «Двадцять пер-

вое/Ночь./Понедельник./Очертанья Европы во мгле. /Сочинил же какой-то бездельник./Что бывает безвиз на земле». (Pavel Shehtman), «Мимо Петеного дома, я без шуток не хожу./ То безвиз из брюк достану, то реформы покажу...» (МС Перекись), «дама здавала в багаж/диван, чемодан, саквояж,/картину, корзину, валізу/в европу поїде без візи» (Микола Воськало), «Я календарь переверну /И снова третье безвизня» (Ібрагей) [5].

Художня література проявляється і в власне журналістських матеріалах (інформаційних і аналітичних жанрів) у вигляді якихось посилань до літературних реалій. У журналістських текстах (і частково в фотографіях і малюнках) постійно так чи інакше використовуються літературні факти, відбувається цитування художньої словесності, яка існує за межами журналістики.

Французький філософ і філолог Р. Барт обґрунтовує це тим, що «текст зітканий із цитат, які відсилають до тисячі культурних джерел», що основу тексту «становить не його внутрішня, закрита структура, а його вихід в інші тексти, інші коди, інші знаки; текст існує лише в силу міжтекстових стосунків, в силу інтертекстуальності» [1, с. 388].

Такі «тексти в текстах» постійно трапляються в журналістських заголовках, підписах під фотографіями, назвах рубрик і розділів, основних текстах матеріалів. У пресі активно використовуються перифрази відомих літературних виразів – особливо часто це зустрічають в заголовках і підписах під фотографіями: «*Бути чи не бути*: американці знайшли три причини інвестувати в Україну», «Шекспір Ахметову: «*Бути чи не бути*», президент ФК «Шахтар» – «Бути», «*Молився ти на ніч*, чоловіче невірний?», «*Яблучко від яблуньки*: як пробивають собі шлях у світі шоу-бізнесу і мистецтва діти «зіркових» батьків», «*Любов зла*, полюбиш І... КОЗУ», «*Великий брат* стежить за тобою: як в Харкові впроваджують програму «Безпечне місто», «Україна: *над прірвою, в брехні*», «*Війна і мир*: як дотримуються мінські домовленості», «*Шум і лють* в Німеччині: як влада вирішуватиме конфлікт з біженцями», «Нескінченна «*Одіссея*»: Греція міцно застрягла в кризі», «*Горе не від розуму, а від краси*», «*Віднесені вітром* «матрацники» плавали на диванах!», «*О чудовий новий сурогатний світ* і його поп-пророки», «*Володар овець*: з'явилася смішна відеопародія на бойовиків Донбасу» [5].

У тканині журналістської оповіді знаходиться місця і для перефрази крилатих літературних виразів і ситуацій канонічних пам'яток. Так, у матеріалі під назвою «Безпритульні в Одесі моляться на Біблію, в якій бродяжка Надя прописала 11 заповідей» подано одинадцять заповідей «Біблії бродяг», серед яких: «*Не здавай своїх*», «*Не слускайся нижче трави*», «*Захищай молодших*», «*Не понтуйся*» і «*Політика – гімно*». На перших сторінках книги яскраво оформлений девіз цих дітей: «*Не вір, не бійся! Не проси!*» [4].

Трансформовані стійкі літературні вислови журналісти використовують «для кращого пояснення сенсу матеріалу ... щоб уникнути прямого висловлювання або звороту, небажаного в газеті, або занадто різкого» [2].

Найчастіше на сторінках газет і журналів можна зустріти відомі літературні імена, що пропонують аудиторії звернутися до своєї читацької пам'яті. Використовуються імена-прізвища письменників і літературних героїв, заголовки відомих текстів: «На Донбасі *Ромео і Джульєтта* вирішили померти в ім'я любові – вона його задушила, а сама залишилася жива», «*Дон Кіхот* Волинський», «Така *Мерседес* тільки для Жерар Депардьє!», «*Утекти із замку Іф*: слідами графа Монте-Крісто» [5].

Досить часто зустрічаються не прямі, а опосередковані посилання до літературного джерела – алюзії та ремінісценції; смислові, образні і сюжетно-тематичні перегуки. Такими є алюзії на літературні ситуації: «Захист і сама Тимошенко з початку розслідування допустили стратегічні помилки. До стратегічних відноситься заполітизованість справи з боку самої обвинувачуваної. Розрахунок був як у *Остапа Бендера*: *Захід нам допоможе*. А він не допоміг, тому застосовувалися неправові, а політичні методи тиску на слідство і суд», – повідомив Мусієнко» (І. Ільф, Є. Петров «Дванадцять стільців»); «На білбордах всюди красуються агітаційні написи, мовляв, в «ДНР» *усі рівні*. Але, як виявилось, *деякі рівніші за інших*, – зауважив донецчанин Олег Серенко. – Спостерігав недавно ситуацію зі свого вікна: близько півночі патруль зупинив парочку чоловіків напідпитку. Вони дістали посвідчення, показали патрулю, сказали, що з «прокуратури ДНР». Патруль вибачився, честь віддав і розійшлися. А ось мого сусіда кілька днів тому, за 15 хвилинне порушення комендантської години забрали в райвідділ і до ранку в холодному «мавпятнику» протримали» (Дж. Оруелл «Ферма тварин»); «Офіційний виступ Барака Обама в Білому домі з нагоди призначення голів низки урядових комісій був затьмарений невеликим казусом. На тіло глави держави посягнула муха, вона довго вибирала місце для посадки і в підсумку уподобала президентське міжбрів'я. ...»Ну він же з Кенії», – пише один з коментаторів, натякаючи, що на історичній батьківщині президента мухи всюдисущі. Є й інша теорія, у певному розумінні навіть приємна: «*Бааль-Зевува, він же Вельзевул, він же «повелитель мух»*. *Поплічник Сатани*» (У. Голдінг «Повелитель мух»); «У Станиці Луганській місцеві діти досі змушені ховатися від снарядів в підвалах і бомбосховищах. Фотографію щодо «зручного» укриття, розміщеного під сходами, показав волонтер Євген Васильєв. «Найстрашніше в цій війні – це діти на лінії фронту. Це притулок восьмирічної дівчинки, яка вже звикла до бойових дій і не боїться коли стріляють. А ховатися в підвалі страшно і холодно», – підписав він знімок, зроблений в Станиці. «*Донбаські Гаррі Поттери*», – зі співчуттям прокоментував фото один з користувачів» (Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер») [5].

IV. Висновки

Отже, у виданні літературний контент співіснує у вигляді трьох взаємодоповнюючих дискурсів, – дискурсу літературного процесу, дискурсу власне літературних творів і прецедентного літературного дискурсу, – органічно представляючи цей культурний сегмент у системі соціальних комунікацій.

Існуючі літературні дискурси в сучасних медіа-текстах – це «Тексти в Текстах», котрі треба «розкодовувати» згідно з теорією постмодернізму, принципи гри, іронічності цитатності – тут є засадничими і покликані розважити читача, давши водночас йому інтелектуально-естетичну насолоду. Погоджуємося із думкою О. Колесникової, яка зазначала, що адресат у таких випадках має бути відповідно підготовлений, щоб зрозуміти всі закладені смисли: «у разі креативно організованого мовного простору сучасної комунікації необхідно говорити про художньо-мовну компетенцію «приймаючого» суб'єкта. Як і в будь-якій комунікації, адресат приймає інформацію в двох площинах: на рівні факту і на рівні сенсу. Однак в умовах розповсюдження творчих мовних технологій від суб'єкта дискурсу вимагається здатність до адекватного «перекодування» естетичних знаків» [3, с. 35].

Перспективи дослідження різноманітних типів літературних дискурсів у ЗМІ – розгляд прагматики побудови прецедентних текстів, метафоризації, іронізації та інші способи художнього осмислення та зображення дійсності.

Список використаної літератури

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Москва, 1994. 616 с.
2. Козырева Н. Способы трансформации устойчивых выражений в заголовках газет и журналов и ее функции. *Портал научных исследований СМИ и методик журналистского образования*. URL: <http://www.mediascope.ru>.
3. Колесникова О. Креативные способы осмысления современной литературы в медийном дискурсе и прагматические условия их интерпритации читателем. *Мир русского слова*. 2015. № 2. С. 29–35.
4. Молитвина Н. Н. Литературные рецензии в практике книжных обозревателей. *Известия Саратовского университета. Сер. Филология. Журналистика*. 2016. Вып. 3. С. 340–344.
5. Сайт газеты «Сегодня». URL: www.segodnya.ua.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2017.

Полякова А. А. Типология литературных дискурсов в медиа-текстах (сайт www.segodnya.ua)

В статье рассмотрено функционирование литературного контента в массовом издании, составлена типология литературных дискурсов в медиа, охарактеризованы сущность дискурсов литературного процесса, литературных произведений и прецедентного литературного дискурса. По результатам проведенного практического исследования очерчены художественно-речевые компетенции адресата коммуникации.

Ключевые слова: типология, литература, дискурс, медиа-текст.

Polyakova A. Typology of Literary Discussions in Media (www.segodnya.ua)

The article deals with the functioning of literary content in the mass publication, the typology of literary discourses in the media is described, the essence of discourses of the literary process and literary works and precedent literary discourse are described.

First of all, a segment that covers literary life and all that concerns it is considered. Publications that can be counted among the masses are often published today by literary reviews and reviews, portraits (the permanent rubric «Read the Ukrainian», «Litivitnya»). The popular form of filing literary topics is «lists», and secondly, columnics. Other types of publications that are echoed with literature are materials about events in the field of literature. This is an interview with writers, reports and announcements of literary evenings and book presentations, obituaries.

Occasionally literature acts as a subject of publication (artistic works on the pages of newspapers), selected for the study of the media. Sometimes the citation of famous works is used in image articles for the appropriate positioning of PR objects. Instead, the edition publishes a lot of literary novelties with sensational and provocative content, and verses of unknown authors – works of small forms of artistic prose (short stories, notes, comments, jokes, etc.) of users of the Web and readers.

Fiction is present in its own journalistic materials (information and analytical genres) in the form of some references to literary realities. In journalistic texts (and partly in photographs and drawings) literary facts are constantly used in one way or another, and there is a citation of artistic literature that exists outside of journalism. Such «texts in texts» are constantly encountered in journalistic titles, signatures under photographs, titles of sections and sections, and major parts of materials.

According to the results of the practical research, the artistic and linguistic competence of the addressee of the communication is outlined.

Key words: typology, literature, discourse, media text.